

Z zaupanjem v slovensko kulturo

Janko
Kos

V času, ki ga takó pogosto vznemirjajo zlovešče prerokbe o razkroju slovenskega kulturnega duha, o razpadu slovenske kulture in krizi njenih posameznih vej, se zdi bolj kot kadarkoli prej potrebno spregovoriti tudi o zaupanju v slovensko kulturo. Napovedi o nevarnostih, ki v današnji dobi pretijo vsemu dobremu, kar je ustvarila slovenska kulturna tradicija, ali pa tiste, ki spet prav narobe obupujejo nad njeno današnjo podobo, češ da se pač nikoli ne bo mogla izkopati iz nepopoljšljive slovenske ozkosti, majhnosti in provincialnosti — takšna in podobna prerokovanja ustvarjajo hoté ali nehoté vtis, kot da je v zdravem telesu slovenske družbe dandanes ravno kultura njen najmanj primerni, že kar bolni del, nekakšna rakava rana, od koder se širijo bolezni še v vse druge predele socialnega in duhovnega organizma. Ko bi sledili tej misli čisto do konca, bi prišli navsezadnje do nesmiselnega sklepa, da so tista področja slovenske družbe, ki jim ponavadi pravimo gospodarstvo in politika, tako zelo nedotaknjena od vsakršne bolezni, da predstavljajo že kar zasnutek »najboljšega vseh mogočih svetov«; narobe pa je kultura vsa v ranah in gobah, pravcati Job na svojem nesrečnem gnojišču, bolnik, potreben vsakršnih duhovnih in telesnih zdravil, če že ne izgubljeni sin, ki ga je treba s potrpežljivo, pa vendar pravo strogostjo pripeljati nazaj v očetov dom. Kdor je stvarnega duha, bo pač takoj sprevidel sprevrženost takšnih predstav; tistim, ki pa se morda le vdajajo vplivu strašljivih prikazni, je potrebno spregovoriti ne samo o neveri, ampak tudi o zaupanju v današnjo slovensko kulturo. Pa ne da bi krivi vtis, ki ga ustvarjajo o nji zločeste prerokbe, hoteli s tem obrniti v nasprotno smer — kot da je ravno kultura edina prava, zdrava in rodovitna plast današnjega slovenskega življenja, medtem ko politiko in gospodarstvo napada nešteto skrivnih ali očitnih bolezni. Kaj takega bi bilo le preveč otročje, saj je videti na prvi pogled, da so kultura, politika in gospodarstvo na Slovenskem del ene same celote, tako da se vsaka teh plasti našega socialnega življenja giblje v okviru skupnih možnosti, začrtanih z dosedanjjo usodo, zgodovino in obstojem slovenstva. Besede o zaupanju v slovensko kulturo morajo imeti tedaj čisto drugačen namen. Potrebne so zato, da bi skozi meglo zloveščih napovedi spet ugledali slovensko kulturo v njeni stvarni podobi, postavili dejstva o nji na pravo mesto, od tod pa znali stvarneje soditi še vse druge pojave današnjega slovenskega življenja.

Seveda bi kdo utegnil opomniti, da prihajajo glasovi o razkroju slovenske kulture in krizi njenih posameznih panog iz same kulture, češ da najglasneje o vsem tem govorijo prav kulturni ustvarjalci. To je seveda res.

Vendar je ob tem potrebno dopolnilo, da sfera, iz katere prihajajo zločeste kulturne prerokbe, pravzaprav ni kultura v pravem pomenu besede, ampak tako imenovana kulturna politika znotraj kulture ali zunaj nje. Kultura je pač samo skupna oznaka za vsa tista umetniška, znanstvena, filozofska ali kakorkoli idejna dela, v katerih se uresničuje bistvo kulturne dejavnosti. Vsi pa vemo, da se vsaka človeška dejavnost — tudi kulturna — čisto naravno nadaljuje v preračunano, vnaprej usmerjeno skrb za urejanje, vzdrževanje, upravljanje, ohranjanje in vodenje območja, v katero se steka takšna dejavnost. Takšno skrb imenujemo ponavadi »politika«, seveda v najširšem pomenu te besede in ne samo v državni sferi, za katero je bil izraz najprej uporabljen. In tako se tudi kultura hočeš nočeš nadaljuje v kulturno politiko. Sleherni kulturni ustvarjalec se pomalem ukvarja z njo — če drugače ne, že s tem, kako, kje in kdaj dá svoje delo v javnost. In tako je tudi prav, saj mu ne more biti vseeno, kako naj bo urejen, upravljan in voden kulturni prostor, v katerem dela. Obstaja seveda še posebna vrsta kulturnih ustvarjalcev, ki so s kulturno politiko povezani že po svojem bistvu — kulturni, književni in umetnostni kritiki, razsodniki, ocenjevalci in ideologi. Narava njihovega dela je taka, da jih že sama po sebi sili v urejanje, usmerjanje ali celo vodenje kulturnega prostora — in v tem je nemara tudi moralno kočljiva plat njihovega početja, kakršne dejavnost pesnika, slikarja in glasbenika, pa tudi čistega znanstvenika in filozofa ne pozna. Vendar ni mogoče tajiti, da je tudi takšna dejavnost naravna posledica socialnih razmerij, v katerih živi in se giblje kultura; naravna celo tedaj, kadar je kulturni ustvarjalec hkrati tudi politik, tako da se mu kulturna politika, ki se ji posveča v imenu svojih kulturnih zamisli, prepleta že s kulturno politiko državnega življenja. Vse to je res, vendar z važnim pridržkom. Čeprav je kulturna politika te ali one vrste še tako naravna, je seveda ni mogoče istovetiti s kulturo v pravem pomenu besede. Kulturna politika še ni kultura, med obojim je bistven razloček.

Vse to je potrebno imeti pred očmi, če naj sprevidimo, od kod pravzaprav prihajajo napovedi o razpadu, krizi ali celo koncu slovenske kulture, in na kaj naj oprêmo svoje zaupanje vanjo. Zločeste prerokbe o sedanjosti slovenskega kulturnega obstoja se porajajo iz teženj in potreb določene kulturnopolitične miselnosti znotraj kulture, lahko pa tudi zunaj nje. Gesla, ki razširjajo nezaupanje v današnjo slovensko kulturo, so kulturnopolitična gesla. Ali pa ni od tod še preveč jasno, da je zaupanje, ki naj se jim postavi nasproti, prav tako kulturnopolitično in del kulturne politike v sami kulturi? Tudi besede o zaupanju v slovensko kulturo so že same na sebi kulturna politika.

In tako se vprašanje o zaupanju ali nezaupanju v slovensko kulturo, kakršna obstaja danes in bo obstajala v prihodnje, izkaže navsezadnje kot vprašanje o primernosti dveh vrst kulturnopolitične miselnosti, ki se obe rojevata znotraj kulture, od tod pa prodirata v druge plasti slovenskega socialnega in duhovnega življenja. O vrednosti ene ali druge seveda ne odločajo gesla, ki jih uporabljata. Ker gre za dvojce različnih odnosov do

današnje slovenske kulture in s tem za dve različni kulturni politiki, odločajo o njuni vrednosti predvsem posledice, ki iz ene ali druge čisto praktično sledijo, in pa historična dejstva, na katera se lahko sklicujeta. Tu pa že ni mogoče mimo spoznanja, da je vrednost obeh kulturnopolitičnih zamisli kar se da različna, če že ne čisto nasprotna. Zlovešče napovedi, ki vidijo v današnjem slovenskem kulturnem snovanju — bodisi nasploh ali pa vsaj v njegovem večjem delu — samo še razkroj, razpad in odpad od prave kulture, vodijo v nerazvidno ali že kar nemogočo kulturno politiko, saj ni več jasno, kaj naj bi takšna vsesplošna in apriorna nevera v kulturo na Slovenskem sploh še lahko urejala, upravljala, ohranjala ali celó vodila. Edina praktična dejavnost, v katero bi še lahko upala, je omejevanje, nasilno pri-krojevanje ali celo zatiranje obstoječe kulture po svojih idejah. Toda kaj takega ne bi bilo več kulturna politika, ampak njeno nasprotje, saj bi prišla navzkriž ne samo s kulturo, ampak tudi z načeli politično preračunanega urejanja stvarnega življenja. In tako se že vnaprej izkaže, da je zaupanje v slovensko kulturo, kakršna obstaja danes in bo obstajala v prihodnje, edino mogoče izhodišče za kulturno politiko v pravem pomenu besede — ta pa je skrb za urejanje, ohranjanje in upravljanje območja, v katerem se slovenska kultura giblje in živi.

Toda v prid takšnemu zaupanju govorijo tudi historična dejstva, na katera se lahko sklicuje. Zlovešči glasovi o razkroju slovenske kulture merijo njene vrednote in nevrednote s pojmi, pridobljenimi iz tega ali onega obdobja v zgodovini evropske in slovenske kulture. Te pojme prenašajo mehanično v današnji slovenski kulturni prostor, ne da bi se zavedali, kako relativna, historično določena in omejena so ta merila. Zaupanje v slovensko kulturo se lahko opre na čisto drugačna historična dejstva, premise in izhodišča. Sodobna slovenska kultura se mu kaže kot del evropske in svetovne kulture, obenem pa kot naravna posledica polpreteklega kulturnega razvoja na Slovenskem. Današnja slovenska kultura je plod kulturnega dogajanja na Slovenskem med letoma 1945 in 1970. Da bi torej prišli do kolikor toliko stvarne, zares historične resnice o slovenski kulturi našega časa, bi morali kulturno dogajanje tega obdobja primerjati s katerimkoli prejšnjim obdobjem, zlasti z obdobjem med letoma 1918 in 1941, ki mu je predhajalo. Brž ko na stvari pogledamo s tega gledišča, pa že ne moremo mimo spoznanja, da je slovenski kulturni prostor prav med letoma 1945 in 1970 doživel eno svojih največjih, najbolj plodnih in tudi živih preobrazb, saj se je slovenska kultura šele v tem obdobju spremenila v zares širok, enakomerno tekoč tok, v katerem so skladno razvite vse oblike kulturnega snovanja in ki obenem sproti in ne šele z zamudo več desetletij povzema vase spodbude svetovnega kulturnega dogajanja. To velja tako za stanje znotraj posameznih kulturnih panog kot za razmerja med njimi. Slovenska književnost, ki je po tradiciji prva panoga slovenske kulture, je ta pomen v glavnem obdržala, vendar takó, da je šele zdaj zares uravnovesila razmerje med lirskim pesništvom, pripovedništvom in dramatiko, ki je bilo skozi sto in več let našega književnega razmaha močno neizravnano. Šele odslej lahko

govorimo o trajni rasti slovenskega romana in drame; šele zdaj je slovenska književnost vsrkala vase vse tiste sestavine svetovnega razvoja, ki so za več desetletij nazaj ostajale zunaj njenih ustvarjalnih možnosti in zmožnosti. Slovensko književno prevajalstvo se je med letoma 1945 in 1970 razmahnilo tako na široko, da je praktično že zaobjelo celo svetovno književnost prejšnjih in sedanjih časov. Slikarstvo in kiparstvo sta šele v tem obdobju sprejela vase zadnjega pol stoletja evropskega likovnega razvoja, nato pa na tej podlagi zasnovala novo stavbo slovenskega likovnega duha. Slovenska arhitektura je morala po Plečnikovem obdobju kreniti v čisto novo smer. Gledališko življenje se je razraslo ne le v raznovrsten sistem gledališč, kakršnega Slovenija nekdaj sploh ni poznala, ampak se je v repertoarju, dramaturgiji, igrilstvu in režiji odprlo novim nalogam, ki jih stara gledališka tradicija ni upoštevala. Ali ni slovenski film v tem času šele nastal, s svojimi prvimi slabostmi vred? In kaj naj šele rečemo o glasbeni ustvarjalnosti in poustvarjalnosti? Toda ko govorimo o novem, bolj somernem razmahu slovenske kulture, mislimo ne samo na njene umetnosti, ampak tudi na humanistične znanosti in filozofijo, pa še na vse tiste oblike kulture, v katerih se snujejo nove socialne, moralne in politične ideje. V obdobju 1945—1970 je marsikatera znanstvena panoga na Slovenskem doživela ne le nov razmah, ampak celó bistveno razširila svoj tradicionalni okvir, sprejela nove metode ali se pa sploh šele nanovo zasnovala. To velja kar zapovrstjo za slovensko jezikoslovje, politično, gospodarsko in socialno zgodovino, za književno in umetnostno zgodovino, za psihologijo in sociologijo, da ne omenjamo matematičnih in naravoslovnih ved, kolikor so del slovenskega kulturnega duha, ne pa zgolj mednarodnega znanstveno-tehničnega obrata. In prav nazadnje nikakor ne gre pozabiti na dejstvo, da se je slovenska kultura šele v obdobju med letoma 1945 in 1970 zares do kraja odprla tudi filozofiji, bodisi s prevodi bodisi z izvirno filozofsko mislijo, ki je postala sestavni del slovenskega kulturnega duha; to pa je v razvoju kakega naroda in njegove kulture dovolj pomemben dogodek.

Kakorkoli že merimo kulturo polpreteklega obdobja, iz katere raste današnji slovenski kulturni prostor — na vseh straneh opazimo predvsem razmah, razširitev in stopnjevanje, nikakor pa ne razkroj, razpad ali celo konec. Kar se zdi zloveščim napovedim razkroj, je po svojem pravem bistvu predvsem razširjanje slovenskega kulturnega prostora, njegovih vsebin in oblik, razširjanje, ki je seveda v mnogih primerih povezano s prelomi, krizami in obrati stran od tradicije, a je kljub vsemu edina mogoča oblika za nadaljnji obstanek slovenske kulture. In to je tisti temelj, na katerega se dandanes lahko opre zaupanje v slovensko kulturo. Ne razkroj, razpad in konec, ampak prav narobe — razširitev, razmah in stopnjevanje so najprimernejše oznake za bistvene razsežnosti polpreteklega, sedanjega in prihodnjega slovenskega kulturnega prostora. V tem razmahu imajo svoj pomembni delež vse silnice, ki ta prostor napolnjujejo, od kulturno konservativnih do radikalnih, od tradicionalnih do najbolj avantgardnih, saj se kar

sámo po sebi razume, da bosta obseg in pomen slovenske kulture naraščala predvsem iz napetosti med elementi, ki sestavljajo njen notranji ustroj.

Zaupanje v slovensko kulturo je predvsem zaupanje v smisel historičnega razvoja — v tisti pogojni obliki seveda, s katero moderni ljudje lahko sploh vnaprej zaupamo historičnemu dogajanju. Oboje na Slovenskem ni nekaj novega. Zaupanje v slovensko kulturo, prek te pa v historični razvoj je za Slovence bolj ali manj dokončno opredelil že Prešeren, ko se je odločil za slovensko kulturo, kakršna je bila v njegovem času, zoper prividne kulturne vrednote, ki jih nikjer ni bilo in je bilo tudi neverjetno, da bi kadarkoli bile. V tem smislu je zapisal po Homerju tale hudomušni kulturnopolitični stavek: »Bolje je biti svinjski pastir ko vladati vsem mrtvim.« Nato ga je pa razložil s še bolj jasno kulturnopolitično opredelitvijo: »Vendar mislim, da je treba vse, kar je vzklilo, pustiti rasti pri miru do dneva žetve, zato da bo Gospod (ho Hreistos) na sodni dan mogel ločiti dobro od slabega.«

V Proustovem svetu ali v svetu podob

V letu 1971 je minilo sto let, odkar se je pisalo rojstno leto začetniku, utemeljitelju in prvemu klasiku modernega svetovnega romanopisja, Marcelu Proustu. Obletnica je šla mimo slovenskega kulturnega letopisja skoraj nepazno, kar je morda posledica dejstva, da Slovenci do Proustovega osrednjega dela *N a p o t i z a i z g u b l j e n i m č a s o m* še nismo našli tistega pristnega razmerja, ki bi bilo neogibno, če naj bi naša književna kultura sprejela vase zares s pridom vse tisto, kar je s Proustom postalo že sestavni del svetovnega literarnega dogajanja, njegovih idej, oblik in razvojnih procesov.

Spominu na Prousta in nuji približati njegovo pisateljsko umetnost slovenskemu kulturnemu prostoru se oddolžujemo z objavo študije, ki jo je posvetil osnovam Proustovega pisateljstva Anton Ocvirk. Študija je bila napisana za spremno besedo novi izdaji Proustovega romana *V S w a n n o - v e m s v e t u*, ki bo izšla v zbirki *Sto romanov pri Cankarjevi založbi*. Avtor študije, ki ga cenimo ne samo kot uglednega slovenista in urednika *Zbranih del slovenskih klasikov*, ampak predvsem kot utemeljitelja primerjalne književnosti na Slovenskem, je svojo študijo zasnoval na podlagi dolgotrajnega preučevanja Proustovega dela, v njeno središče pa postavil nekatere ključne probleme Proustovega duhovnega in pisateljskega sveta, da bi opozoril predvsem na bistvene premike, ki jih je Proust povzročil v razvoju moderne besedne umetnosti in z njimi sprožil daljnosežne razvojne procese, iz katerih segajo novi in novi sunki tudi v sodobno slovensko književnost.

Iz obsežne študije, ki razpravlja v prvih poglavjih o podlagah Proustovega umetniškega snovanja, o njegovih zvezah z Baudelairom, dandizmom, dekadenco, esteticizmom in zlasti simbolizmom, pa tudi o biografskih in psiholoških podlagah pisateljevega razvoja, objavljamo osrednji in zadnji del.